

érdeklődése egyaránt kiterjedt a szaktudomány és a közművelődés, ismeretterjesztés területére. Szakmai publikációi zömmel régészeti, várostörténeti, művelődéstörténeti, hangsúlyosan éremtani közlemények. Alig volt Miskolc város művelődéstörténetének olyan korszaka, fejezete, aminek megismeréséhez ne járult volna hozzá valamilyen módon. Fontos szerepet vállalt az előd és a kortárs jeles személyiségek életpályájának megismertetésében, például a Herman Ottó kultusz ápolásában. Legapróbb írásai is sokirányú figyelemről és sokoldalú tájékozottságról tesznek bizonyosságot. Jelentős szervezői és adatfeltáró tevékenységet folytatott. Már *Szendrei János* hatalmas Miskolc történetének 4. és 5. kötetéhez jelentős mennyiségű anyagot gyűjtött,⁹ a két világháború között megjelent Miskolc-monográfia nagyobb részét pedig ő szerkesztette.¹⁰ Külön kellene megemlékezni könyvtárszervező munkájáról és műemlékvédő tevékenységéről csakúgy, mint megszámlálhatatlan ismeretterjesztő előadásáról. Az utóbbiak sokféle egyesület, civil szervezet munkájához is hozzákapcsolták tevékenységét. Az emlékezet szerint, egyszemélyes intézmény volt Leszih Andor, akihez nem csupán Miskolc és Borsod történetének kérdéseivel lehetett fordulni, hanem a művelődés történetének bármilyen problémájával. A közvetlen, szerény, törekeny ember nagy formátumú múzeumi személyiség volt – a szó legnemesebb értelmében. Személyében a magyar múzeumügy három generációját kapcsolta egybe, jelentős pillért képezve Miskolc és Borsod megye mai közgyűjteményeinek építményében. Hálás utódként jó szívvel idézem meg emlékét, a fiatalabbak emlékezetébe ajánlva.

Véga Gyula

Száz éve halt meg Kruspér István

A főváros XI. kerületében, Budán, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem épületeinek szomszédságában csendes kis utca húzódik meg, a Kruspér utca. Az alig kétszáz lépésnyi hosszúságú utcácska egy valamikori műegyetemi tanár nevét viseli. De ki volt az utca névadója, akinek a nevét a XX. század egyetemistáinak nagy része is csupán a Kruspérszék néven elhíresült egykori kocsmáról ismerte?

Kruspér István 1818. január 25-én született Miskolcon.¹ Legkorábbi ismert őse, egy ugyan-csak István nevű Kruspér 1610-ben evangélikus lelkészként részt vett a zsolnai zsinaton. A Trencsén megyei család nemességét – varbói előnévvel – éppen kétszáz évvel a mi Kruspér Istvánunk születése előtt, 1618-ban hirdették ki. A nevüket akkoriban Kruschpier-nek is írták. A család egyik ága, amelyikből aztán majd Kruspér István ered, az 1700-as évek közepén költözött Trencsénből Heves megyébe.²

Az ifjú Kruspér iskoláit Miskolcon végezte, majd joghallgató lett Késmárkon. Nem tudjuk, mi okból – talán Széchenyinek a hazánk műszaki fejlesztését is szorgalmazó reformgondolatai hatottak rá – innen hamarosan felkerekedett és 1836-ban Lőcsén gyakornokoskodott egy mérnök mellett. Ezután Bécsbe ment, ahol három évig látogatta a műegyetemet, majd 1844-től 1847-ig ugyanott mesterének, Simon Stampfernek a tanársegéde lett. Visszatérve Magyarországra mérnöki tevékenységet folytatott, de nem sokáig, mert 1850-ben már Pesten, az 1782-ben alapított Institutum Geometricum és az 1846-ban létesült József Ipartanoda egyesítéséből született intézményben többek között a geodéziát és a mechanikai technológiát adja elő.³ Amikor 1857-ben létrejön a királyi József Műegyetem, Kruspér lesz ezeknek a tantár-

⁹ *Szendrei János*: Miskolc város története és egyetemes helyirata I–V. 1886–1911. Miskolc.

¹⁰ *Halmay Béla–Leszih Andor*: Miskolc. Magyar Városok Monográfiája V. Budapest, 1929. A kötetben Leszih Andor írta az őskor, az I. történeti korszak, a görög-keleti egyház története, a Lévay József Közművelődési Egyesület, a Múzeum, valamint a Miskolc műemlékeit bemutató fejezeteket, illetve fejezetrészeket.

¹ Új Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: *Markó László*; Magyar Könyvklub. 2002.

² *Nagy Iván*: Magyarország családai. Kiadja Ráth Mór. Pest 1859.

³ *Regőczy Emil*: Kruspér István emlékezete. Geodézia és Kartográfia 1968. 20/2.

Kruspér István mellszobra a Budapesti Műszaki Egyetem aulájában (Philip János felvétele)

Kruspér István sírja a Fiumei úti temetőben (Dr. Varga József felvétele)

gyaknak a nyilvános rendes tanára, s természetesen a most már egyetemnek nevezett intézmény geodézia tanszékének a vezetője.⁴ A 2002-ben fennállásának 225. évfordulóját ünneplő tanszékot ő vezette a leghosszabb ideig, 1851-től 1894-ig.

Kruspér kiváló pedagógus volt. Egykori tanszéke mai jogutódjának, a BME Általános- és Felsőgeodézia Tanszékének a falán látható fényképéről egy kellemes arcú, nyílt tekintetű, magyaros bajusszal ékes idősebb úr, egy nagyapa tekint ránk. Egyik tanítványa, később maga is a geodézia professzora így emlékezik rá: „Áldott jó ember volt, akire kedves érzéssel emlékszik vissza mindenki, aki ismerte, és még inkább, aki hallgatója is volt. (...) Aranyos kedélyű és kedves humorú ember volt, s a gyakorlatok alkalmával az ő fesztelen társaságában eltöltött esték felejthetetlen, kellemes befejezései voltak a napi munkának.”⁵

A tanszéken megtalálható töredékes hagyatékában fennmaradt tanári noteszei arról tanúsodnak, hogy hallgatóiról pontos feljegyzéseket vezetett: megtudhatjuk, hogy kinek milyen rajzfeladatokat adott ki, mikor és hogyan kollokváltak a mérnökjelöltek, esetleg miért maradtak ki az egyetemről. Megilletődöttség lesz úrrá a „calculus könyv”-ben lapozgatón, amikor megtudja belőle, hogy az 1882/83. tanévben Bogdánfy Ödön, később vízépítő mérnök, hidrológus, 1901-től egyetemi tanár; és Bodola Lajos, később geodéta, egyetemi tanár, 1894-től 1912-ig Kruspér utódja a tanszék vezetésében, egymás mögött ültek a műegyetemnek a mai Múzeum körüli előadójában, s mindketten a legjobb eredménnyel vizsgáztak geodéziából. Még egy név ragyog ki a – többnyire házilag fűzött – noteszekből, Cholnoky Jenő későbbi földrajztudósé, aki az 1889/90-es tanévben geodéziát, két évvel később pedig felsőgeodéziát hallgatott.

E két tantárgyon – és a korábban említett mechanikai technológián – kívül Kruspér mást is tanított: kezdetben ábrázoló geometriát, mennyiségtant, felsőbb matematikát és géptant is. A

⁴ *Oltay Károly*: Kruspér István élete és munkássága. (kézirat), 1937.

⁵ *Bodola Lajos*: Kruspér István (1818–1905). *A Technikus*, 1921–22. III/9–10. old.

geodézia oktatásával csak későbbben bízták meg. Noteszeiben szerepel még a „Geodéziai rajz”, „A kiegyenlítés elmélete és gyakorlata”, „Az asztronómiai idő- és helymeghatározás” és a „Barométeres magasságmérés”. Ma már nem tudjuk, mi lehetett a tananyaga a „Gyakorlati előadások a geodézia köréből” című előadás-sorozatnak. „A geodézia elemei” című tantárgyat Kruspér a gépész- és építésmérnök-hallgatóknak adta elő. A mérnök-hallgatók létszáma általában száz fölött volt, a gépészek húsz körüli és az építészek tízfőnyi létszámával szemben.

Kruspér tanári – és egyben szakmai – munkásságának fontos eleme az a könyve, amely 1868-ban (és változatlan utánnyomásban 1869-ben, második kiadásban pedig 1885-ben) jelent meg. Címe: „Földmértan”, barokkosan hosszú alcíme pedig „Kézikönyv, műgyetemi, erdészeti és más rokon intézetek előadásaira és mérnöki használatra, különös tekintettel hazai viszonyainkra”. A mű 1871-ben elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia 200 arannyal járó nagy jutalmát. A munka előszava így kezdődik: „Ezennel átadom munkámat a nyilvánosság-nak, azon óhajattal, hogy az oly nagy mértékben gyümölcsöző legyen, mint a mily buzgalommal jártam el annak kidolgozásában. A földmérési irodalom a kulturanyelvek egyikén sem igen termékeny, minek oka kétségkívül abban keresendő, hogy az csak a tisztán szakértő köröket érdekli; ezek pedig számra nézve mindenütt csekély részét teszik a mivel nagy közönségnek. Nem csoda tehát, ha nyelvünk, melynek multja az exact tudományok mivélésében alig egy pár évtizedre terjed, ezen a téren még kevesebb eredményt képes felmutatni; úgy, hogy ezen könyv a legelső, magyar nyelven nyomtatásban megjelent, rendszeres gyakorlati mértani munkának mondható.”⁶

Akkoriban – éppen, mert a tananyag nyomtatott formában nem volt hozzáférhető – nagy divatja volt annak, hogy professzoraiik szorgalmasan jegyzetelt előadását jobb hallgatóik leírták, és könyvatos formában sokszorosítva árusították. Ilyen formában maradtak ránk Kruspér felsőgeodéziai előadásai, amelyek Papp József leírásában először 1877-ben, másodszor 1880-ban láttak napvilágot.⁷

Oktatói tevékenysége és a geodézia már akkoriban is gyorsan bővülő szakanyagának rendszerező leírása mellett Kruspér jelentős műszertervezői munkásságot is kifejtett: a mérő-műszerek, különösen a szintezőzők egyes elemeinek módosításával, továbbá távmérőműszerek fejlesztésével járult hozzá a földmérők fegyverzetének gyarapításához. A műszertant gazdagították az optika tárgykörében folytatott elméleti kutatásai is.⁸

Az 1860-as évek végére Kruspér István már jelentős szakmai tekintélyt szerzett. Amikor Pest városa az 1866 végén Halácsy Miklós mérnökkel és fiával, Sándorral megkötött szerződés alapján elvégezteti a település felmérését, az elkészült munka vizsgálatával a városi tanács őt bízza meg. Kruspér István 1871-ben a Magyar Mérnök és Építész Egylet közlönyében teszi közzé a felméréssel kapcsolatos észrevételeit.⁹ (Mellékesen: magának az egyletnek a geodéziai szakosztályát is ő hozta létre, és 1867-től 1881-ig ő volt annak első elnöke is.) Buda 1872 és 1875 között elvégzett felmérésének, valamint Szeged város háromszögelésének és szintezésének a felülvizsgálatát is rábízta.

Nem csak a városok, hanem a magyar kormány is adott megbízást Kruspér számára: 1878-tól 1894-ig ő volt a Mértékhitelítő Bizottság igazgatója, és 1879-től 1894-ig, vagyis 15 éven őt képviselte Magyarországot a Párizsban működő (mindössze 12 tagot számlál!) Nemzetközi Mértékügyi Bizottságban. Már 1870-ben is ő volt a méter-konferencián Magyarország képviselője. A méter-etalon vizsgálatához több új műszert szerkesztett, más műszereken javításokat eszközölt. Jelentős szerepe volt az 1874. évi VIII. törvény előkészítésében, amely Magyarországon egyedüli törvényes mértékegységgé nyilvánította a métert és a kilogrammot.¹⁰

⁶ *Kruspér István: Földmértan.* Kilián György bizománya. Pest 1868.

⁷ *Magyar Geodéziai Irodalom, 1498–1960;* Szerk.: *Bendefy László* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1964.

⁸ *Magyar Földmérők Arcképcsarnoka.* Szerk.: *Raum Frigyes.* Budapest 1976.

⁹ *Kruspér István: Pest város felmérésének megvizsgálása.* A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 5. 1871.

¹⁰ *Magyar Életrajzi Lexikon.* Főszerkesztő *Markó László.* Magyar Könyvklub, 2002.

A törvény 1. §-a kimondja: „A magyar korona országaiban az eddig használt mértékek helyett új mértékrendszer hozatik be, melynek alapja a méter.” A 2. § így szól: „Alapmértékül az országos levéltárban őrzött platinapálczán két vonással jelzett távolság szolgál, mely 1870. évben a magyar kormány és a francia kormány részéről kiküldött bizottság által a párisi állami levéltárban lévő eredeti méter-pálczával egybehasonlítottán, ahhoz mérve a fagypontra felett 16 Celsius foknyi mérsékletnél 1,00000219 méternek találtatott.”¹¹ A műszakilag is szabatos szöveg alighanem Kruspér munkája. Arról már aligha ő tehet, hogy területmértékként a négyzetméter őse, a négyszögöl hivatalosan még egy évszázadig, nem hivatalosan itt-ott még a mai napig tartotta és tartja magát.

A méter-rendszer magyarországi bevezetésének 100. évfordulójára a Magyar Posta három darabból álló bélyegsorozatot adott ki. A sorozat első bélyegén a kinyitott törvénykönyv és a méter-etalon, a másodikon Kruspér arcképe és egy vákuum-mérleg, a harmadik bélyegen pedig egy űrbe induló rakéta és egy szabatos hossz mérésre szolgáló interferométer látható.

Kruspér István munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el. 1858-ban az Akadémia levelező tagja lett, 1870-ben rendes tag, majd 1899-ben tiszteleti taggá választották.¹² 1872-ben a Francia Tudományos Akadémia is tagjai sorába iktatta. Műszereivel Londonban díszoklevelet, Bécsben bronzérmet, az 1878. évi párizsi kiállításon ezüstérmet, az 1885. évi brüsszeli kiállításon aranyérmet nyert. Megkapta a Vaskorona-rendet (1885) és a Lipót-rend lovagkeresztjét (1894), a szerb Takova-rendet (1884) és a francia Becsületrend tisztí keresztjét (1894). Az ő nevét is viseli egy kitüntetés: a Méréstechnikai és Automatizálási Tudományos Egyesület 1956-ban Kruspér István-émlékéremet alapított az egyesület lapjában megjelent, jelentős tudományos eredményt ismertető cikkek jutalmazására.¹³

76 éves volt, amikor visszavonult, és még 11 évet élt. Már az új században – a mából visszatekintve nekünk a régiiben –, 1905. július 2-án hunyt el. A keresztúri temetőben temették el, ám 1918. október 25-én hamvait a Fiumei úti temetőbe helyezték át, a főváros által adományozott díszsírba, és nyughelyét emlékkövel is megjelölték. A város 1907-ben utcát nevezett el róla az akkoriban fejlődésnek indult Lágymányos városrészben, ahová aztán rövidesen követte szerett iskolája, a Műegyetem is. Mellszobra az egyetem aulájában áll.

Noéh Ferenc

Irodalmi évfordulók, kiemelkedő személyiségek a honismeretben

1. A honismereti mozgalom tevékenységi formáinak egyike már hosszú évtizedek óta a jeles történelmi és kulturális évfordulókról való megemlékezés.¹ Folyóiratunk, a *Honismeret* évről évre előre közli a következő esztendő évforduló-naptárát, s ezzel mintegy ráirányítja a helyi egyesületek, csoportok figyelmét a számukra időszerű jubileumokra. A média híradásai-ból tudjuk, hogy más társadalmi és kulturális egyesületek, helyi közösségek ugyancsak fontosnak tartják a jeles személyiségek, történelmi események évfordulóinak megünneplését; ezek láncolatából valóságos szokás- vagy hagyományrend alakulhat ki. Természetesnek is tekinthetjük ezt, hiszen ezek a megemlékezések szerepet játszanak a kapcsolatépítésben, ez pedig – amint azt Andrásfalvy Bertalan professzor előadásában hallhattuk – alaptényező a helyi identitás erősítésében, a nemzettudat formálásában.

Elhangzanak azonban időnként kritikus megjegyzések, amelyek az évforduló-központúság egyoldalúságából vagy túlzásaiból fakadnak. A negatívumok között említik az ünneplé-

¹¹ Az 1874-ik évi törvények gyűjteménye; Eggenberger-féle akad könyvkereskedés. Budapest, 1874.

¹² Új Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő Markó László. Magyar Könyvklub, 2002.

¹³ *Regőczy Emil*: Kruspér István emlékezete; Geodézia és Kartográfia 1968. 20/2.

¹ Elhangzott a XXXIII. Országos Honismereti Akadémián, Pécsen, 2005. június 27-én.